

Р.Сербин (Монреаль, Квебек, Канада)

VII СВІТОВИЙ КОНГРЕС МІЖНАРОДНОЇ РАДИ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНО-ТА СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ "ЄВРОПА – НАШ СПІЛЬНИЙ ДІМ?"

Міжнародний з'їзд дослідників СРСР та "країн народної демократії", який відбувся в канадському містечку Бенф (Banff) 1974 р., вирішив створити Міжнародний комітет радянських та східноєвропейських студій (International Committee for Soviet and East European Studies (ICSEES)). Розпад советської імперії та розширення поняття Європи на Схід призвели до зміни назви асоціації на Міжнародну комісію центрально- та східноєвропейських студій (International Council for Central and East European Studies (ICSEES)). Головним завданням організації було скликання кожні п'ять років міжнародних конференцій, видання конференційних матеріалів та довідкових бюлетенів. Другий міжнародний з'їзд відбувся 1980 р. у Гарміш (Німеччина), згодом (1985 р.) у Вашингтоні (США), 1990 р. – у Гарровгейт (Велика Британія), 1995 р. – у Варшаві (Польща) і 2000 р. – у Тампере (Фінляндія). Наступний конгрес заплановано на липень 2010 р. в Стокгольмі (Швеція). Після кожного форуму виходять збірники доповідей (вийшло майже сто томів).

Участь у конгресі (Берлін, 25–30 липня 2005 р.) науковців із цілого світу, патронат міністра закордонних справ Німеччини та присутність на відкритті державних представників Німеччини й інших країн, свідчить про серйозне ставлення до з'їзду не лише наукового світу, але і європейських політиків. На політичне значення берлінського зібрання вказує девіз конференції: "Європа – наш спільний дім?", який дещо провокативно було поставлено не у формі заяви, а запитання. З позитивною відповіддю на нього на відкритті конгресу, яке відбулося в "Домі культур світу" (Haus der Kulturen der Welt), виступили німецький міністр *Й.Фішер* та польський президент *А.Квасневський*, заяву якого про необхідність входження України до європейської спільноти аудиторія привітала оплесками. На відкриття конгресу був запрошений, але не прибув, міністр закордонних справ України Б.Тарасюк.

Будування "спільної Європи" було темою дискусій чотирьох вечірніх пленарних сесій. Спершу з доповідями виступали запрошені політики й науковці, а після до дискусії була допущена аудиторія. Розглядалися перспективи розвитку спільної Європи та участь у ній недавно залучених східноєвропейських держав. Багато йшлося про Україну – дискусанти позитивно ставилися до її вступу в ЄС. Дискусія на цю тему дещо загострилася, коли з протилежних позицій виступили д-р *Егон Бар* та *Юрій Андрухович*. На відміну від більшості доповідачів, які наголошували на потребі й можливості швидкої інтеграції України в ЄС, колишній федеральний міністр Німеччини акцентував увагу на перешкодах на цьому шляху й не передбачав вступу України скоріше, як за кілька десятків років. Український письменник, на противагу, підкреслював європейський характер сучасної України та виконання нею більшості завдань, які ставила перед нею Європа. Ю.Андрухович висловив розчарування зволіканням Європи й назвав таку поведінку "зрадою". На цей коментар гостро відреагував д-р Е.Бар. У напруженій атмосфері відчувалося, що більшість присутніх симпатизували позиції пана Ю.Андруховича. Деякі коментарі, скеровані проти д-ра Е.Бара, були навіть досить гострими й емоційними. Остання пленарна сесія відбулася в суботу ввечері за участі міністра закордонних справ Словенії д-ра *Дімітрія Рупела*, який вигосив промову на тему "Європейські перспективи й виклики у ХХІ-му сторіччі".

Перелік учасників конгресу містить понад 1000 прізвищ доповідачів та коментаторів. Приблизно таке ж число доповідей треба було вмістити в п'ять днів. Програма передбачала поділ робочого дня (від 8.30 до 17.00) на чотири періоди, кожен по півтори години, відділені двома перервами по півгодини та півторагодинною обідньою перервою. П'ятиденна програма давала лише двадцять окремих періодів. Усіх передбачених сесій, згідно з програмою, було близько 380, тому де-

які відбувалися одночасно. У таких обставинах навіть найретельніший відвідувач міг прослухати не більше, як двадцятую частину сесій.

Пересічна сесія складалася з головуючого, трьох доповідачів та коментатора. Доповідач мав приблизно 20 хвилин для представлення свого матеріалу. Решта часу йшла на вступ головуючого на сесії, опінію коментатора та запити й дискусію з аудиторією. Доповідач міг представити лише головні думки повідомлення, – повністю вони з'являться в друкованих збірниках.

Велике число учасників вимагало уважної й ретельної підготовки. Зголошення доповідей та складання сесій почалося ще за два роки до з'їзду. Заздалегідь були прислані резюме. При реєстрації кожен учасник дістав дві книжки, одну – з програмою, другу – з резюме доповідей. Інформації з обох публікацій були попередньо подані в Інтернеті, так що кожен учасник міг переглянути матеріали ще перед конгресом. Подана при резюме доповідей електронна адреса автора сприяла комунікації між зацікавленими читачами перед та після з'їзду.

15 сесій були повністю присвячені українським справам. Окрім того, понад 25 мали хоча б одну доповідь на українську тематику. Україна була часто згадувана й у багатьох інших доповідях. Загалом доповідей на українські теми було близько 70 (25 – науковців із України, 15 – з української діаспори, 30 – із інших країн). Окрім того, майже 30 інших доповідей, виголошених неукраїнцями на неукраїнські теми, мали якусь частину українського матеріалу. Це свідчить, що Україна й українська тематика не ігноруються сьогодні науковим світом. Відрадным явищем є те, що між науковцями неукраїнського походження, які розглядали українські теми, були молоді люди, для яких українська тематика вже не є лише принагідним заняттям, але центральним матеріалом їхнього зацікавлення. Другим позитивним проявом було помітне зростання участі українських науковців, які вже перевищили своїм числом учасників з української діаспори. Тож сьогодні неукраїномовна наука (виступи на міжнародних конференціях та публікації) знаходиться вже здебільшого в руках неукраїнських науковців та науковців із України, з деякою перевагою перших.

Доповіді з україністики охоплювали різноманітні теми: від політичних і соціальних проблем сучасної України до практики влади й сфер володіння в Київській Русі, від трудової еміграції з України до національної ідентичності словацьких русинів. У багатьох виступах розглядалися політичні питання: інтеграція України в Європейський Союз, Помаранчева революція, демократичне державобудівництво, російське втручання в українські вибори 2004 р. тощо. 20 доповідей мали безпосереднє відношення до історії України, знову ж таки на різні теми: українське пограниччя з Росією та Австро-Угорщиною, історія в туризмі, історична пам'ять про радянські часи в українських жінок. Три сесії були присвячені двадцятому сторіччю.

У сесії "Україна, Росія і Європа" три науковці розглядали деякі аспекти історії України радянської доби. *Гіроакі Куромія* (Університет Індіани, США) переглянув сталінське ставлення до України під час коренізації, Великого Голоду, Великого Терору та повоєнного періоду й дійшов висновку, що його спосіб дії був "суто політичний, а не національний". *Таня Пентер* (Рурський університет, Німеччина) звернула увагу на проблему вивчення покарання в Україні звинувачених у колаборації та воєнних злочинах (НКВС заарештувало 110.000 осіб за 1943–1946 рр.). Недопущення дослідників до судових справ в українських архівах частково компенсує унікальна колекція судових справ громадян України, звинувачених у причетності до голокосту, які зберігаються в Американському меморіальному музеї голокосту. *Юрій Лібер* (Університет Алабами, США) розглянув історичну еволюцію національних меншин в Україні під час радянського періоду, уживаючи модель інтеракції трьох чинників Роджера Брубейкера (держава, національні меншини сусідніх країн, що їх ці меншини вважають своїми національними батьківщинами).

Тема Другої світової війни обговорювалася на сесії "Історія, мова й пам'ять у сучасній Україні". *Девід Марплс* (Університет Альберти, Канада) простежив ево-

люцію ставлення до ОУН–УПА в Україні за радянських часів та після здобуття незалежності. *Маргарет Совік* (Балтійська й східноєвропейська вища школа, Швеція) показала різниці між україно- та російськомовними громадянами Харкова в історичному дискурсі про радянську добу. *Роман Сербин* (Квебекський університет, Монреаль, Канада) простежив розвиток відзначення "Дня Перемоги", як утілення міфу "Великої Вітчизняної війни" в радянській і незалежній Україні.

Контроверсійною вийшла сесія "Чи голод в Україні 1932–1933 рр. був геноцидом?". Відповідаючи на запитання, *Станіслав Кульчицький* (Інститут історії України НАНУ) вказав на особливості українського голодомору та якісні різниці між голодом в Україні та на Кубані, з одного боку, і в Росії – з іншого (як приклад: у Росії забирали лише зерно, а в Україні конфісковували всі види продовольства). У доповіді "Голод і зворот радянської національної політики" проф. *Гергард Зімон* (Кельнський університет, Німеччина) пов'язав "терор голодом" зі "змінами в національній політиці". Однією з причин опозиції українського села до колективізації та заготівлі зерна автор уважав попередню українізацію. Сталін боявся втратити Україну, для консолідації сталінізму було потрібно "виграти війну проти національно свідомих українців та економічно незалежних селян". Німецький історик дійшов висновку, що слід уважати український голод "геноцидом особливого типу".

Із протилежною тезою виступив *Отто Люхтергандт* (Гамбурзький університет, Німеччина) в доповіді "Голод в Україні та положення міжнародного права про геноцид". Професор права аргументував, що Конвенція проти геноциду, прийнята ООН 9.XII.1948 р., не дозволяє визнати голод в Україні геноцидом, бо відсутній доказ наміру знищити, цілком або частково, українську національну групу як таку. Ту частину українського населення, яка впала жертвою державного терору під час "декуркулізації", характеризує не національна ознака, а соціальна. Проте, соціальні й політичні групи, на вимогу СРСР, не ввійшли в дефініцію геноциду.

Доповідь німецького правника викликала обурення частини учасників і жваву дискусію. Зі слів доповідача виглядало, що голод відбувся під час розкуркулення, яке й було його причиною. Пов'язання голоду з "розкуркуленням" робило враження, що доповідач не усвідомлював, що "декуркулізація" українського села вже була завершена, коли почався найбільш інтенсивний період голоду (зима 1933 р.), та що вимерло більше "бідняків" і "середняків", аніж "куркулів". Щодо доказу про "намір", який вимагає конвенція ООН, то він засвідчений у таємній директиві Сталіна й Молотова від 22 січня 1933 р., яка забороняла українським селянам виїжджати "по хліб" до Росії та Білорусії. Таке "закриття кордону" між Україною й Росією було очевидним виявом сталінської національної, а не соціальної, політики. Цей ключовий для дискусії щодо українського геноциду документ уже давно надруковано, але жоден із доповідачів його не згадав, а німецький юрист навіть не знав про його існування.

Тема українського голоду виринала й на інших сесіях, коли йшлося про сталінські репресії, демографічні втрати СРСР тощо. На сесії "Голокост і центральноєвропейська історична культура" тему голодомору у відношенні до теми голокосту розглянув *Йоган Огман* (Лундський університет, Швеція) (доповідь "Голокост і голодомор в українській історичній культурі"). Автор звернув увагу на представлення обох геноцидів в українських шкільних підручниках.

Варто звернути увагу на мовний аспект конгресу. Хоча конференція відбувалася в столиці Німеччини, панівною мовою була англійська. Лише нею були надруковані програма й резюме всіх доповідей. Англійською ж виголошувалася більшість доповідей. Лише деякі доповідачі вживали німецьку або російську мови. На пленарних сесіях також здебільшого виступали англійською, хоча був синхронний переклад із німецької та російської, а для виступу президента А.Квасневського – навіть з польської мови. Науковці з України виступали англійською й російською мовами.